

Puolalaisnobelistia kankeina käännöksinä

Wisława Szymborska: *Hetki*. Suomentanut ja toimittanut Martti Puukko. Like 2004.

Loppukesällä 2003 Like julkaisi kokoelman puolalaisen Wisława Szymborskan runoutta otsikolla *Sata Szymborskaa*. Sen suomenokset olivat Martti Puukon ja Jarkko Laineen käsialaa. *Hetki* julkaistiin melko tarkalleen vuosi myöhemmin, ja siihen sisältyvät runot ovat niin ikään Puukon suomentamia ja valikoimia, mutta Laine ei enää ole mukana.

Wisława Szymborskan (s. 1923) runoudessa yhdistyvät vakavuus ja huumori, arkipäiväisyys ja niin sanotut suuret kysymykset. Szymborska pohtii runoissaan usein sitä, mitä loppujen lopuksi tiedämme ja voimme tietää. Runojen minä joutuu jatkuvasti vastakkain jonkin käsitelykykynsä ylittävän toiseuden kanssa, esimerkiksi kivien, puiden ja eläinten. Hän ilmaisee avuttomuutensa todellisuuden moninaisuuden edessä – hänhän voi saada todellisuudesta tietoa vain omasta näkökulmastaan käsin. Hän ei tiedä, miltä maailma näyttää kiven tai puun näkökulmasta. Tämä ilmenee selvästi esimerkiksi runossa ”Omenapuu”. Myös toisia ihmisiä tarkastellaan usein ymmärryksen ylittävänä vierautena. Esimerkiksi sanoilla ”Olen liian lähellä” alkavassa otikottomassa runossa toinen ihminen on runon minälle läsnä mutta silti tavallaan saavuttamaton – läsnäolo on poissaolon värittämää. Useissa *Hetki*-kokoelmaan sisältyvissä runoissa Szymborska pohtii historiaan ja muistamiseen liittyviä kysymyksiä (mm. ”Klassikko”, ”Muisti lopultakin”, ”Väestönlasku”, ”Kuolleiden kirjeet”).

Näitä vakavia teemoja Szymborska tutkii usein myös ironian ja huumorin keinoin. Szymborska leikittelee kielellä muun muassa käyttämällä runoutensa materiaalina kuluneita sanontoja ja näyttämällä, mitä ne oikeastaan merkitsevät. Hän antaa näille ilmaisuille usein tavallisuudesta poikkeavan, kirjaimellisemman merkityksen. Hän muistuttaa asioista, joita emme kunnolla pohdi, vaikka toistelemme niitä puheissamme ja ajatuksissamme. Näin runoissa poraudutaan monenlaisiin stereotyyppisiin ja vakiintuneisiin ”totuksiin” ja murretaan ne ottamalla niihin usein yllättäviä näkökulmia. Szymborska paljastaa myös arkisista pikkuasioista arvaamattomia ulottuvuuksia ja kyseenalaistaa ajatuksen, että suuret kysymykset olisivat aina pieniä tärkeämpiä. Esimerkiksi runossa ”Ehkä tämä kaikki” kuvitellaan tilanne, että maailma onkin koe ja kaikki, mitä siinä tapahtuu, tapahtuukin laboratoriossa. Esitetään mahdollisuus, että maailmaa tutkivat olennot eivät pidäkään tärkeimpinä suuria tapahtumia, kuten sotia ja kansainvaelluksia, vaan innostuvat suunnattomasti vasta nähdessään pienen nappia ompelevan tytön.

Sata Szymborskaa -kokoelma sisältää nimensä mukaisesti sata runoa, *Hetki* puolestaan 90. Szymborskan runotuotanto käsittää vain vajaat 250 runoa, joten Puukko on suomentanut niistä suurimman osan ja ansaitsee näin ollen kiitokset ahkeruudestaan. Ennen Puukon urakkaa suomeksi oli saatavilla pieni kokoelma Szymborskan runoja Jussi Rostin käännöksinä (*Ihmisiä sillalla*, WSOY 1998). Puolalaista runoutta on suomeksi käännetty vain

hyvin vähän, joten Szymborskan runotuotantoa on saatavilla poikkeuksellisen kattavasti.

Puukon käännösten laatu jättää kuitenkin paljon toivomisen varaa. Ne sisältävät harmittavan paljon suoranaisia virheitä ja selviä väärinkäsityksiä. Lisäksi kieli on kömpelöä ja tarpeettoman monisanaista – ajoittain tulee jopa tunne kuin lukisi kapulakielistä asiategstiä, ei runoutta. Esimerkkejä tästä ovat runo ”Ehkä tämä kaikki”: ”Vain kun on sota ja silloinkin lähinnä kun on kyse / suursodasta” tai vaikkapa ”Saapuminen”: ”Tämä ei ole valitusvirsi, tämä on vain närkästyksen ilmaus siitä, / että tavallisesta munanvalkuaisesta tehty enkeli, / suoraan Korkeastavaisuusta oleva elävistä rauhastista koostuva / leija ...” Lisäksi on syytä mainita, että ”munanvalkuaisesta” on hiukan omalaatuinen käänнос. Sana *bialko* tarkoittaa kyllä sitäkin, mutta sen lisäksi valkuaisainetta, proteiinia, joka olisi tässä yhteydessä paljon luontevampi käänнос, sillä se viittaa ”enkelin” ruumiillisuuteen ja lihallsuuteen, kuten ”elävät rauhasetkin”. Runossahan on puhe muuttolinnuista, ei kulinaarisista kokeiluista.

Szymborska leikittelee joskus myös loppusoinnuilla, ja tuloksena on viehättäviä ja hauskoja runoja. Puukon käännöksissä ne kuitenkin muuttuvat ontuviksi ja tahattoman koomisiksi värssyiksi. Näin kuuluu esimerkiksi runon ”Vanhainkodissa” viimeinen säkeistö: ”Joskus jopa Manianeitikin hymyilee, / hoitajamme Mania, eikä hän sitä usein tee, / tuntien sitä myötätuntoa meitä kohtaan mitä pysyvä / työsuhte tuo muassa, / viikonloppujen ja lomien viettoon hän ei ota meitä mukaansa / kuitenkaan”. ”Hymyt” puolestaan tarkastelee hymyileviä valtiomiehiä: ”Hänen on huomioitava muut hyväntahtoi-

sesti nyökkäillen / lentokentillä ja neuvottelusaleissa. / Hänen on liikuttava sujuvasti ja oltava iloinen. / Tuota hymyillen tervehtii, häntä hymyillen hyvästelee. / Hymyilevät kasvot hänelle tarpeen on oli kyseessä aamupala tai / yhteinen iltatee / hymy näkyy kameroidenkin objektiivissa”. Szyborskan runojen hiotusta rytmistä ei näissä säkeissä ole jälkeäkään.

Virheitä ja epätarkkuuksia voisi valitettavasti luetella paljon. Esimerkiksi ”Omenapuu”-runossa sanotaan: ”tai ehkä unessa nähtyä on kaikki muu paitsi omenapuu / joka on liian ymmärrettävä ja liian ylpeä”. Alkutekstissä sanojen svusta käy kuitenkin selvästi ilmi, että ”liian ymmärrettävä ja liian ylpeä” viittaa ”kaikkein muuhun”, ei omenapuuhun. Runossa ”Viinilasin ääressä” alkutekstin ”Jowisz”, jonka päästä Minerva tulee maailmaan, on käännetty Jovisiksi. Esimerkiksi antiikin tarinoiden hakuteoksesta olisi selvinnyt, että kyseessä on Jupiter. ”Uni”-runossa alkutekstin ”tuhkaksi muuttunut” onkin käänöksessä ”henkin herännyt tuhkani”. Runossa ”Keskellä kirkasta päivää” Puukko kääntää: ”ryppyisine otsineen, / joka näyttää siltä kuin marmori olisi peittynyt liimaan”. Alkutekstin *glina* tarkoittaa kuitenkin savea, ei liimaa, ja lisäksi marmorille annettu attribuutti *anielski* (”enkelimäinen”) on jätetty käänöksessä pois.

Monissa kohdissa merkitys hämärtyy tai jopa muuttuu kokonaan. Runossa ”Rubensin naiset” taikina kohoaa, minkä Puukko kääntää ”pulla leviää”. Runossa ”Nälkäleiri Jaslon lähellä” ”kuvitelu sikiö” on muuttunut ”tal-
latuksi vaoksi”. ”Kloszard”-runon viimeisessä säikeistössä luetellaan erilaisia olentoja, joita Puukon käänöksessä ovat ”selkärangattomat, ryömijät, matelijat, tonkijat, moniraajaiset, yksijalkai-

set ötökät”. Vaikuttaa siltä, että suomennos on täysin hatusta vedetty, sillä alkutekstissä nämä ötökät ovat kuvitteellisia ja niiden nimet on keksitty yhdistelmällä erilaisia eläimiä ja muita olentoja tarkoittavia sanoja. Stanisław Barańczakin ja Clare Cavanaghin englanninnoksessa tämä kohta on käännetty varsin onnistuneesti, sillä siinä esiintyvät muun muassa sellaiset otukset kuin ”bulldogryphon”, ”hipopotoad” ja ”rhinocerberus”.

Säkeellä ”Olemattomuus muutti muotoaan myös minulle” alkava nimetön runo tuo esille Szyborskan keskeisen teeman: olemassaolon tarkastelun olemattomuuden kautta. Runo sisältyy myös Jussi Rostin käännöskokoomaan, ja hänen suomentamaanaan runon ensimmäinen säe kuuluu: ”Olemattomuus lakkasi olemasta minultakin”. Alkutekstissä säe sisältää monimerkityksisen ilmaisen *nicośc przenicowala się*. *Przenicowac się* tarkoittaa nurin kääntymistä, mutta ilmaisu merkitsee myös sitä, että olemattomuus tekee itsensä tyhjäksi. Se viittaa erään Martin Heideggerin esseen muotoiluun ”Nichts nichtet”. Tätä kaikkea on suomennoksessa hyvin hankala säilyttää. ”Lakkasi olemasta” on kuitenkin lähempänä alkutekstiä kuin ”muutti muotoaan” ja välittää paradoksaalisen ajatuksen siitä, että kun olemattomuus lakkaa olemasta, siitä tulee olemassaoloa. Puukon suomennoksessa ensimmäisen säikeistön viimeisessä säkeessä on lisäksi paha virhe: säe kuuluu ”niin etten edes muistanut, miltä tuntui olla olemassa”, vaikka runon minä ei muista nimenomaan sitä, miltä tuntui olla olematta. Puukon suomennos siis kadottaa runon teeman.

Szyborskan kirkas ja tarkka kieli siis muuttuu Puukon suomennoksissa kankeaksi ja yksilutteiseksi. Runojen merkitysrikkaus ja filosofinen syvyys ka-

toaa, sillä useimmiten käännökset välittävät vain runojen pinta-merkitykset. Szyborskan runot kieltämättä ovat kääntäjälleen petollisia, sillä ensilukemalta kieli saattaa vaikuttaa yksinkertaiselta ja arkiselta, mutta huolellisemmin tarkasteltuna osoittautuu, kuinka kekseliäistä, monitasoista ja jokaiselta yksityiskohdaltaan hiottua se on. Puukon käännökset eivät kykene osoittamaan suomenkieliselle lukijalle, mikä tekee Szyborskasta niin suuren runoilijan, että Ruotsin Akatemia katsoi hänet Nobelin arvoiseksi.

Suomalaiselle lukijalle suositeltavimman tutustumismatkan Szyborskan runouden tarjoaa edelleen Jussi Rostin pieni käännösvaikoima *Ihmisiä sillalla*. Niiden suomennokset ovat osuvampia, vivahteikkaampia ja sujuvampia. Ne ovat myös ytimekkäämpiä Puukon käännösten liikanaisuuteen verrattuna. Tutustumisen arvoisia ovat myös muun muassa edellä mainitsemani Barańczakin ja Cavanaghin englanninnokset. Niissä esimerkiksi loppusoinnalliset säkeet koutuvat runoiksi pakottoman ja helpon tuntuiseksi. Ne onnistuvat välittämään Szyborskan runouden kirpeän älyllisyyden ja kielen samanaikaisen kepeyden ja painavuuden. Se lähes kliseeksi muodostunut toteamus, että runouden kääntäjässä pitäisi itsensäänkin olla runoilijan vikaa, osoittaa tässä jälleen kerran totuutensa – Barańczak on paitsi kääntäjä myös runoilija. Puukko on tehnyt äärimmäisen arvokasta työtä journalistina ja dokumentaristina kasvattaessaan suomalaisten tietoutta Puolasta ja muista itäisen Keski-Euroopan maista. Runouden kääntäminen ei kuitenkaan ole alue, jolla hän on vahvimmillaan.

Leena Kaakinen